

разговори се намесват философски размисли, само не в систематично изложение, трябва да се постига и изисква ирония; дори и стоиците са смятали светската изисканост за добродетел. Наистина съществува и реторична ирония, която, приложена пестеливо, има прекрасно въздействие, особено в полемиката; ала в сравнение с възвишената светска изисканост на Сократовата муза тя е това, което е великолепието на най-блестящата художествена реч спрямо една стара трагедия на висок стил. Единствено поезията може в това отношение да се извиси до нивото на философията; нейното въздействие не почива върху иронични места, както при реториката. Има стари и модерни стихотворения, които излъчват изцяло и навсякъде божествения лъх на иронията. Те съдържат истински трансцендентална буфонерия.⁸ В сърцевината е настроението, което пренебрегва всичко и се издига над всичко условно до безкрая, дори над собственото изкуство, над собствената добродетел или гениалност, във външния облик, в изпълнението — мимическият маниер на обикновено добро италианско буфо.

43. Кант казва, че Хипел⁹ притежавал максима, заслужаваща да бъде препоръчана, а именно към вкусното ястие на някакво забавно изложение трябвало да се прибави за подправка размишлението. Защо Хипел не намира повече следовници в тази максима, след като Кант я е одобрил?

44. Не би трябвало да се позоваваме на духа на древността като на някакъв авторитет. Въпросът с духа е твърде особен; духът не може да се улови с ръце и да се покаже на някой друг за пример. Духът се разкрива само на дух. Най-краткото и най-ясното и тук би било да се докаже чрез добри дела, че притежаваш вярата, единствено която може да те дари с блаженство.

45. Във връзка с особеното пристрастие на модерните поети към гръцка терминология при наименованието на своите произведения си спомняме наивното изказване на един французин по случай новите старорепубликански празници: „*que pourtant nous sommes menacés de rester toujours François*“¹⁰. — Някои от тези наименования на феодалната поезия могат да наведат литераторите в бъдните векове на мисълта да проведат подобни изследвания като това, защо Данте е наречъл

великата си творба „Божествена комедия“. Съществуват трагедии, които, тъй като името им трябва да съдържа нещо гръцко, бихме могли най-добре да наречем тъжни мимове. Изглежда, те са кръстени така под влияние на понятието за трагедията, което се среща веднъж у Шекспир, но което е придобило пълна универсалност в модерната история на изкуството: трагедията е драма, в която Пирам¹¹ се самоубива.

46. Римляните са ни по-близки и по-понятни от гърците и все пак истинско разбиране за римляните се среща несравнено по-рядко, отколкото за гърците, тъй като има по-малко синтетични от аналитични натури. Защото и при нациите съществува особено разбиране за историческите, както и за моралните индивиди, а не само в областта на практическите жанрове, на изкуствата или науките.

47. Който иска нещо безкрайно, не знае какво иска. Ала това изречение не може да се обърне.

48. Иронията е формата на парадокса. Всичко, което едновременно е добро и велико, е парадокс.

50. Колко дълбоко е вкоренена у човека склонността да генерализира индивидуалните и националните качества! Дори Шамфор¹² казва: „*Les vers ajoutent de l'esprit à la pensée de l'homme qui en a quelquefois assez peu et c'est qu'on appelle talent.*“¹³

Дали това е общоприет френски похват на изказване?

51. Остроумието като оръдие за отмъщение е толкова позорно, колкото изкуството като средство за гъделичкане на сетивата.

52. В някои стихотворения на места вместо изображение ни се дава само заглавие, което показва, че тук в същност би трябвало да бъде изобразено това или онова, ала поетът е бил възпрепятствуван да го стори и моли най-покорно за благосклонно извинение.

53. С оглед на единството повечето модерни стихотворения представляват или алегии (мистерии, поуки), или новели (авантюри, интриги), или по-плътна или по-рядка смес от тях.

54. Има писатели, които пият безусловното като вода, и книги, в които дори кучетата се позовават на безкрайното.

55. Един напълно свободен и образован човек би трябвало да може сам по собствено желание да се на-

цяло и представляват до известна степен само един роман.

90. Остроумието е експлозия на завързан дух.

91. Древните в поезията не са нито евреите, нито християните, нито англичаните. Те не са един избран своеволно от бога народ на изкуството, нито притежават единствено ошастливяващата ги вяра в красотата, нито пък някакъв монопол за поезия.

92. И духът също, както и животното, може да диша само в атмосфера, смес от чист, свеж въздух и азот. Да не можеш да понасяш това и да не можеш да го проумееш е същинско безумие, а изобщо да не искаш е начало на глупостта.

93. В древните поети виждам завършената азбука на цялата поезия, в по-новите творци предчувствувам развиващия се дух.

94. Посредствените автори, които оповестяват някоя малка книга така, сякаш ще ни покажат някой огромен великан, би трябвало да бъдат принудени от литературната полиция да поставят на своето произведение печат с мотото: „This is the greatest elephant in the world except himself.“²⁶

95. Хармоничната безвкусица може да бъде от голяма полза за философа, да му служи като фар, който осветява още необходими места в живота, в изкуството или науката. — Ще избягва човека, книгата, от които хармоничният плиткоумец се възхищава и които обича, или поне ще се отнася с недоверие към мнението, в което повечето от този вид твърдо вярват.

96. Една добра гатанка би трябвало да бъде остроумна; иначе не ще остане нищо, след като се намери думата. Не без чар е също и едно остроумно хрумване, загадъчно дотолкова, че се налага да бъде отгатнато; само че смисълът му трябва да стане веднага напълно ясен, щом като се открие.

97. Солта в израза е пикантното във вид на прах. Има едрозърнеста и фина сол.

98. Ето следните общовалидни основни закони за това, което писателят има да сподели: 1) Трябва да има нещо, което следва да бъде споделено. 2) Трябва да има някой, с когото можеш и искаш да го споделиш. 3) Трябва наистина да го споделиш, да можеш да споделиш чувствата и мислите си с него, а не само да се изкажеш,

сам; в противен случай би било по-добре да мълчиш.

99. Който сам не е напълно нов, преценява новото като старо и така старото все отново му се вижда ново, докато сам остарее.

100. Един нарича поезията философска, друг филологическа, трети реторична и т. н. Коя е тогава в същност поетическата поезия?

101. Афектацията не произтича толкова от стремеша да се покажеш нов, колкото от страха да не изглеждаш стар.

102. Да искаш да преценяваш всичко е голямо заблуждение или малък грях.

103. Много творби, в които се хвали добрата спойка, притежават по-малко единство от някой пъстър куп хрумвания, които, съживени само от духа на един дух, целят една цел. Обединява ги именно онова свободно и равностойно съжителство, в което според уверенията на мъдреците ще живеят един ден и гражданите на свършената държава, онзи безусловно общителен дух, който според дръзките твърдения на благородниците се среща сега само в това, което днес обичат да наричат така странно и наивно висше общество. Някое и друго произведение обаче, в чиято цялост никой не се съмнява, не е творба, както и авторът твърде добре сам знае това, а само фрагмент, един или повече, маса, план. Ала нагонът към единство у човека е толкова мощен, че самият автор често при създаването допълва това, което изобщо не може да завърши или да свърже, наистина често много смислено и въпреки това съвсем неестествено. Най-лошото при това е, че всичко, което се прикачва към наистина вече съществуващите издържани творби, за да им се придаде по изкуствен начин вид на цялост, се състои най-често само от боядисани парцали. И при все че са добре и доста сполучливо доказани и с разбиране драпирани, всичко става в същност много по-лошо. Отначало могат да се излъжат така и малцината избраници, които имат сигурен усет за малкото истински добро и красиво, което все още може да се открие, пестеливо вмъкнато тук и там както в съчиненията, така и в постъпките. Едва след това чрез преценка трябва да се стигне до истинско чувство. Колкото и бързо да се извърши тя, първото непосредствено впечатление ще изчезне.

гръцкото деление на нещата на божествени и човешки, което е в същност една омировска антика. Така е и с римското деление на *в къщи* и *на война*. Новите пък говорят непрестанно за този или онзи свят, сякаш има повече от един свят. За тях, разбира се, повечето неща са така изолирани и разделени като техния *този* или *онзи* свят.

56. Тъй като философията критикува днес всичко, което ѝ попадне, една критика на философията не би била нищо друго освен справедлива репресия.

57. С писателската слава нещата стоят често като с благоволенieto на жените и печеленето на пари. Сложни ли се веднъж добра основа, останалото следва от само себе си. Мнозина стават велики благодарение на една случайност. „Всичко е късмет, само късмет“ важи не по-малко за някои литературни феномени, както за повечето политически.

61. Малкото трудове, насочени срещу Кантовата философия, са най-важните документи в болестната история на здравия човешки разум. Тази епидемия, която се зароди в Англия, заплашваше да зарази по едно време дори немската философия.

62. Между отпечатването и мисълта съществува същата връзка, както между стаята на родилката и първата целувка.

63. Всеки необразован човек е карикатура на самия себе си.

64. Модерантизмът е духът на кастрираната обвързаност.

65. Мнозина, които държат хвалебствени речи, доказват величието на своя идол чрез антитезата за своето собствено нищожество.

66. Когато не знае какво повече да отговаря на критика, авторът обикновено казва: И ти не можеш да го направиш по-добре. Това звучи, както ако догматикът-философ би упрекнал скептика, че не може да измисли някаква система.

67. Би било тесногръдо, ако човек не предполага, че всеки философ е либерален, следователно, че търпи критика, нещо повече, дори ако не се преструва поне, че е така, макар и да е уверен в противното. Но би било нескромно да се отнася по същия начин и към поетите; освен ако някой е изпълнен с поезия до мозъка на кос-

тите си, сякаш сам е живо и дейно произведение на изкуството.

68. Само този любител обича действително изкуството, който може да се откаже напълно от някои свои желания там, където намира други съвсем задоволени, който преценява строго и по достойнство това, което му е най-скъпо, който търпи обяснения там, където се налага, и има разбиране за историята на изкуството.

69. Не притежаваме вече пантомимите на древността. Затова пък цялата поезия днес е пантомима.

70. За да излезе някъде публичен обвинител, трябва да е налице и публичен съдия.

71. Непрекъснато говорят за това, че анализирането на красивото в изкуството разваляло насладата на неговия любител. Ала на истинския любител на изкуството това навярно няма да попречи.

72. Поглед върху цялото, както днес е модерно, се добива, ако човек обгледа всичко поотделно и след това го сумира.

73. Нима с населението не е, както с истината, където по думите на някои стремежът струвал повече от резултата.

75. Формалната логика и емпирическата психология са гротески. Защото интересното в аритметиката на четирите действия или в експерименталната физика на духа може да се крие единствено в контраста между форма и материя.

76. Интелектуалните възгледи са категорическият императив на теорията.

77. Диалогът е верига или венец от фрагменти. Кореспонденцията е в увеличен мащаб диалог, а мемоарите са система от фрагменти. Не съществува нито един диалог, който по сюжет и форма да е фрагмент, да е едновременно напълно субективен и индивидуален и напълно обективен и да би представлявал нещо като не-обходима част в системата на всички науки.

78. Неразбирането е най-често последица не от липса на разум, а от липса на усет.

79. Безумието се отличава от лудостта само по това, че е своеволно като глупостта. Ако не се приеме тази разлика, съвсем несправедливо е някои безумци да се затварят, докато други се оставят да си търсят щастieto. Те се различават само по степен, не по вид.

116. Романтичката поезия е прогресивна универсална поезия. Нейното призвание не е само да обедини отново всички отделни видове поезия и да сближи поезията с философията и реториката. Тя иска, а и трябва ту да смесва, ту да слива поезия и проза, гениалност и критика, художествената поезия и поезията на природата, да вдъхва живот и общителност на поезията и поезия на живота и обществото, да опоектизира остроумието и да изпълва и насища формите на изкуството с ценен градивен материал от всички видове, да ги съживява чрез вибрациите на хумора. Тя обхваща всичко, стига да е поетично, от най-голямата система на изкуството, съдържаща от своя страна в себе си многобройни други системи, чак до въздишката и целувката, която поетизиращото дете излива като непринудена песен. Тя може да се увлече в изобразяването до такава степен, че човек би могъл да помисли, че характеризирането на всякакъв вид поетични индивиди е за нея алфа и омега на изкуството; а въпреки това все още няма друга форма, която би била по-подходяща да изразява напълно духа на твореца, така че някои автори, които са искали да напишат също само роман, са изобразили неволно себе си. Единствено тя подобно на епоса може да стане огледало на целия обкръжаващ ни свят, отражение на епохата. И при все това тя може в най-висока степен да се носи върху крилете на поетическата рефлексия в средата между изобразяването и изобразяващия, свободна от всякакви реални и идеални интереси; тя може все отново да степенува тази рефлексия и да я умножава като в безкрайна редица от огледала. Тя е способна на най-висше и най-всестранно развитие — не само отвътре навън, а и отвън навътре, като организира по сходен начин отделните части на всяко нещо, което трябва да представлява цялост в нейните произведения; така пред нея се откриват блестящи изгледи за безгранично растяща класичност. Сред изкуствата романтичката поезия е това, което в живота са остроумието на философията и обществото, общуването, приятелството и любовта. Други поетически видове са вече завършени и могат сега да бъдат напълно анализирани. Романтичският поетичен вид е още в процес на развитие, нещо повече, действителната му същност се състои в това, че той може вечно сам да се развива и не може никога да

бъде завършен докрай. Той не може да се изчерпи с никаква теория и само някаква пророческа критика би се осмелила да се опита да охарактеризира неговия идеал. Единствен той е безкраен, както единствен той е свободен; той признава за свой основен закон абсолютния произвол на поета, който не е подвластен на никакъв закон. Романтическият поетичен вид е единственият, който е повече от вид и представлява сякаш самото поетично изкуство. Защото цялата поезия в известен смисъл е или трябва да е романтична.

117. Творби, чийто идеал няма за твореца жива реалност и лична физиономия, каквато има любимата или приятелят, би било по-добре да останат ненаписани. Едно е сигурно, че те няма да станат художествени творби.

118. Ако в някой роман всички кръжат все около едно лице като планетите около Слънцето и ако това лице е обикновено непослушното глезено дете на автора, което става огледало и ласкател на възхитения читател, това съвсем не е леко гъделичкане на егоизма, а в същност доста грубо. Както един образован човек не е само цел, а и средство за себе си и за другите, така и в издържаното стихотворение всичко би трябвало да бъде едновременно цел и средство. Конституцията нека да е републиканска, като винаги е разрешено някои части да са активни, а други пасивни.

119. Също и езикови образи, които на пръв поглед изглеждат съвсем своенравни, имат понякога дълбоко значение. Човек би могъл да се запита каква аналогия може да съществува между големи количества злато или сребро и уменията на духа, които са толкова сигурни и съвършени, че стават своеволни, а са възникнали така случайно, че могат да изглеждат вродени. И при все това се хвърля в очи, че човек само има таланти, че ги притежава като неща, които все пак запазват солидната си стойност, ако и да не могат да облагородят самия собственик. В същност гениалност не може да се притежава, човек само може да бъде гений. Също така не съществува и множествено число от гений, който в тоя смисъл има само единствено число. Геният е именно система от таланти.

120. Хората затова не се отнасят с уважение към остроумието, защото неговите прояви не са достатъчно дълги и достатъчно широки, тъй като породените чув-

196. Автобиографии в чист вид се пишат или от нервноболни, заплени единствено от собственото си аз, към които спада Русо, или пък от грубо творческо или авантюристично самолюбие като това на Бенвенуто Челини²², или от родени писатели историци, които сами представляват материал за историческо изкуство, или от жени, които кокетират и с потомството, или от грижливи духове, които искат преди смъртта си да приведат в ред и най-малката пращинка и да не си отидат от този свят, преди да са дали обяснения, или пък трябва да се разглеждат без колебание само като пледиращи адвокати пред публиката. Голяма група между автобиографите представляват самоизмамниците.

206. Фрагментът подобно на малка художествена творба трябва да бъде напълно отделен от обкръжаващия го свят и сам за себе си завършен като таралеж.

211. Да не се уважава тълпата е морално, да се защита е редно.

212. Може би никой народ не заслужава свободата, но това ще реши *Forum dei*²³.

213. Само онази държава заслужава да бъде наречена аристократическа, в която поне по-малката маса, която тиранизира по-голямата, има републиканска конституция.

214. Съвременната република би трябвало да бъде не само демократическа, но същевременно и аристократическа, и монархическа; в законодателството на свободата и равенството образованите би следвало да преобладават над необразованите и да ги ръководят, а всичко да бъде организирано в абсолютно единство.

215. Може ли да се смята за морално онова законодателство, което наказва по-малко строго посегателството върху честта на гражданите, отколкото посегателството върху живота им?

216. Френската революция, „Наукоучението“ на Фихте и Гьотевият „Вилхелм Майстер“ са най-великите тенденции на века. Който се шокира от това съчетание и за когото никоя революция, която не е достатъчно шумна и материална, не е от значение, той не се е извисил още до възвишеното широко становище на историята на човечеството. Дори в нашите оскъдни културни истории, които най-често приличат на някаква сбирка от варианти, придружавани от непрекъснат коментар, към който

класическият текст е изчезнал, някоя малка книга, останала на времето си незабелязана от вдигащата празен шум тълпа, е играла по-голяма роля от всичко, с което са се занимавали тогава.

217. Старинни думи и нов словоред, краткост и сбитост и наред с това подробна изчерпателност, която предава и необяснимите черти на охарактеризирваните индивиди: това са основните свойства на историческия стил. Най-същественото от всички е благородството, великолепието, достойнството. Историческият стил добива изисканост чрез хомогенността и чистотата на думи от родния език с чист корен и чрез подбора на най-значимите, най-важните и най-ценните; чрез дълги, ясно и релефно оформени периоди, по-скоро твърде разбираемо, отколкото неразбрано артикулирани като тези на Тукидид²⁴; чрез явно майсторство, възвишено темпо и чудесна веселост в настроението и багрите като при Цезар; ала най-вече чрез онази съкровена и възвишена култура на един Тацит, благодарение на която той поезира, предава чрез светска изисканост и въздига до философия сухите факти на чистия опит, облагородява ги и ги генерализира, сякаш са открити и разработени подробно от някого, който е едновременно съвършен мислител, художник и герой, без някъде хармонията да се нарушава от сурова поезия, чиста философия или изолирано остроумие. Всичко това трябва да се претопи в историята, а образите и антитезите трябва да бъдат само леко загатвани или да се сливат непрекъснато, за да може лекият, леещ се израз да съответствува на живото развитие на динамичните образи.

219. При Гибон²⁵ пошлото набожно лицемерие на английските педанти по отношение на древните творци на класическа почва се е облагородило до сантиментални епиграми, посветени на остатъците от изчезналото великолепие, но при все това не е съумяло да се отърси напълно от своята природа. На места той показва, че не е имал никакво разбиране за гърците. А у римляните харесва в същност само материалния разкош, ала най-вече — напълно в духа на неговата поделена между меркантилност и математика нация, квантитативната възвишеност. Човек би могъл да помисли, че има слабост дори и към турците.

220. Ако цялото остроумие е принцип и орган на